

Orlando Figes:
Hviskerne – privatliv i Stalins Rusland
Oversat fra engelsk af Steen Sohn
Forlaget Sohn 2010
860 sider ill.
kr. 399,95

Det er en tung bog, som den prisbelønnede britiske historiker Orlando Figes i 2007 berigede det internationale bogmarked med. Den er tung i bogstavelig forstand – med sine næsten 900 sider. Men den er i særdeleshed tung i overført betydning – dertil urovækkende, uhyggelig, grusom og alt for vedkommende. Præsværdigt af Sohns Forlag at udgive *The Whisperers* på dansk, i det store og hele mundret og dygtigt oversat af Steen Sohn. Selv om man som læser kan undre sig over, at f.eks. det engelske udtryk ”pale of settlement” flere steder fastholdes for jødernes ”bosættelseszone” under tsarismen.

Bogens omslag siger meget om dens indhold. Et familiebillede af far og mor med en halvstor knægt imellem sig. Tilsyneladende ren idyl, men faderens ansigt er visket ud med sort tusch. Blevet gjort til ikke-eksisterende, til et ikke-menneske, til ingenting. Bogens undertitel er *Privatliv i Stalins Rusland*. Den burde rettelig være *Mangel på privatliv*, for det er det bogen grundlæggende handler om.

Det var en integreret del af den sovjetiske ideologi – i hvert fald i dens stalinistiske aftapning - at bekæmpe og helst helt udrydde individets privatsfære. Den skulle gøres til en del af kollektivet. En skæbnesvanger ideologi i et samfund, der som det stalinistiske endte med at være delt op i venner og fjender – i mennesker og ikke-mennesker. Et frygteligt våben i en klassekrig om sjælene. Og et våben, der gjorde hele samfundet til *hviskere* af den ene eller den anden slags. Det ordrige russiske sprog har to ord for en *hvisker*. Et for dem, der hvisker af frygt for at blive hørt (sjeptujstij) og et andet for dem, der informerer myndighederne eller sladrer bags ens ryg (sjeptun).

”Hviskerne” handler ikke om Stalin eller de overordnede linjer i hans politik. Selv om hans allesteds-tilstedeværelse fornemmes på hver eneste side. Bogen handler om den måde, stalinismen bemægtigede sig menneskers sind og følelser og påvirkede alle deres værdier og personlige relationer på. Figes tager udgangspunkt i en række konkrete familier og deres skæbne – nogle kendte, de fleste ukendte. Deres skæbne følges over tid. Fra revolutionerne i 1917, over den blodige borgerkrig indtil 1921, over kollektiviseringen og dens sult og død til terrorens vanvid i anden halvdel af 1930’erne. Til nye prøvelser under Hitlers angrebs- og udryddelseskrig og til den ekstremt fattige efterkrigstid med klare tegn på fornyet terror – og endelig til diktatorens død i 1953.

Figes mener, at to ud af tre familier i Stalins Sovjetunion blev berørt af terror under én eller anden form. Arbejdslejre, arrestationer, henrettelser, special-bosættelser, forvisninger – you name it, rækken er uendelig.

Bogen beretter om slægter og familier, der brutalt blev brudt op og spredt ud over Sovjetunionens og GULag-øhavets uendelige og uendeligt barske vidder. Ved at benytte en række familiearkiver, private breve, dagbøger samt mundtlige beretninger (oral history) fører forfatteren sin læser ind i privatsfærens inderste aflukker og hemmeligheder. De mest rørende historier handler om skæbner,

hvor den ene eller begge forældre genforenes med et barn, som de i halve eller hele snese år ikke havde haft forbindelse med. I et særligt afsnit sidst i bogen gør forfatteren rede for sine anvendte metoder, herunder ikke mindst problemerne ved at anvende mundtlige vidnesbyrd, aflagt mange år efter begivenhederne (oral history).

Et par ord om forfatteren. Født 1959, professor ved University of London og med en strålende historikerkarriere bag sig. Især kendt for sine to yderst velskrevne og episk malende storværker *A People's Tragedy* fra 1996 med en bred skildring af 1917-revolutionen og *Natasha's Dream* fra 2002, som er en fejende flot kulturhistorisk skildring af tyngdepunkter i Ruslands historie (sidstnævnte fortjener også at blive oversat til dansk).

I sine arbejder kombinerer Figes litterære og akademiske stilarter. Begge de nævnte værker er prisbelønnede. På den baggrund kan det kun undre, at Figes også har vist en mere mørk side af sit talent. For flere år siden blev han grebet i at tyvstjæle hele afsnit, incl. vurderinger fra en amerikansk kollega. Senest blev han afsløret i foråret 2010 for via forlags og boghandlers anonyme anmelder-sites negativt at have kritiseret og tilsværtet kollegers arbejder og samtidig skamrost sine egne værker. Da han blev afsløret, gav han først sin kone skylden, men måtte hårdt presset gå til bekendelse. Dybt pinligt for en historiker, der har vadet i international anerkendelse og i et hav af priser.

Rækken af triste og rørende historier i bogen er uendelig. Lad mig give nogle få eksempler i sammentrængt form.

Valentina var 15 år, da hendes mor og stedfar blev arresteret i 1937. Året efter blev de skudt og Valentina sendt til et hjem for børn af folkefjender i Dnepropetrovsk i Ukraine. Herfra husker hun blandt andet:

”Børnehjemmet blev til et traume, jeg aldrig forvandt. Det er første gang, jeg har talt med nogen om det. Det var de år, jeg voksede op. Jeg havde brug for en mor og en far. Og da jeg begyndte at forstå, at de var døde, sænkede en følelse af tab overalt. På børnehjemmet gav de os slik til nytår, nogle gange gjorde lærerne et stort nummer ud af det. Men det eneste, jeg følte, var tab og fornemmelsen af at være alene, ikke at have nogen. Jeg var den eneste pige, der ikke havde kontakt med en mor og ikke fik breve. Jeg var helt alene. Den eneste i hele gruppen, hvis mor var blevet skudt. Det følte jeg var bittert”.

Eller en anden historie. Som 18-årig tog Antonina en dristig beslutning, der kom til at bestemme hendes skæbne. Hun skjulte sin baggrund og forfalskede endog sine papirer, så hun kunne begynde på lægestudiet. Ti år tidligere var hun blevet arresteret og forvist sammen med sin mor og to brødre, fordi faderen var blevet stemplet som kulak, altså folkefjende. Antonina talte aldrig om sin familie med venner eller kolleger på Institut for Fysiologi i Leningrad, hvor hun arbejdede i 40 år. Hun skjulte også sandheden for begge sine mænd, som hun elskede hver især i 20 år. Det var først i 1980'erne, at hun fandt ud af, at de begge – ligesom hun selv - havde tilbragt deres barndom og ungdom i arbejdslejre og special-bosættelser. Altså 40 års tavshed til ingen verdens nytte.

”Der var visse regler for at lytte og tale, som vi børn måtte huske”. Sådan mindes en middelhøjt placeret embedsmandsdatter, som voksede op i 30'erne. ”Det, vi hørte vore forældre hviske til hinanden, eller det, vi hørte dem sige, når de ikke troede, vi hørte dem, vidste vi, at vi ikke måtte gentage for nogen som helst. Vi fik problemer, bare vi lod dem vide, at vi havde hørt, hvad de

havde sagt. Nogle gange sagde de voksne noget og sagde så til os, at ”væggene havde ører” eller ”var din mund””.

I et samfund, hvor folk blev arresteret for den mindste fortalelse, klarede familierne sig ved at holde sig for sig selv. Men det var svært i f.eks. de mange fælleslejligheder (kommunalka) med tynde skillevægge og med fælles køkken og bad. De lærte at føre et dobbeltliv, tale i koder med hinanden, skjule oplysninger og meninger, religiøse overbevisninger, familieværdier og privatlivsformer, der ikke passede til de officielle normer. De lærte at hviske.

Det er med andre ord en stor og væsentlig bog, Orlando Figes har skrevet. Selv om fortælleren sommetider er ved at overtage styringen fra historikeren og læseren ved at miste overblikket, så lykkes det alligevel forfatteren gennem overordnede og opsummerende afsnit at få sin læser tilbage på sporet. Figes har givet de tavse ”hviskere” i Stalins martrede Rusland stemmer – selv om det kun bliver i historieforskningen.